

ANTROPONIMLAR ORQALI MILLIY IDENTITET VA MADANIYAT IFODASI

Jumayeva Sevara Ilhom qizi

*Qarshi davlat universiteti Lingvistika o'zbek tili
yo'nalishi 2-kurs magistranti*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada antroponimlarning milliy identitet va madaniyatni ifodalashdagi lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida o'zbek antroponimlari semantik, etimologik hamda ijtimoiy-madaniy jihatdan o'rganilib, ular orqali xalqning tarixiy xotirasi, diniy qarashlari va qadriyatlari aks etishi asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda ism tanlash jarayoniga globalizatsiya omillarining ta'siri va milliylik bilan uyg'unlashuvi masalalari ko'rib chiqiladi.*

Tadqiqotda kuzatish, taqqoslash, semantik tahlil hamda statistik usullardan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, antroponimlar nafaqat shaxsni identifikatsiya qiluvchi birlik, balki milliy mentalitet va madaniy kodni ifodalovchi muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, tarixiy shaxslar, diniy tushunchalar hamda adabiy obrazlar asosida shakllangan ismlar orqali milliy identitetning barqarorligi va uzluksizligi ta'minlanadi.

Maqolada antroponimlarning tasnifi taklif etilib, ularning milliy va global tendensiyalar o'rtasidagi o'zaro munosabati ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari lingvokulturologiya, onomastika va sotsiolingvistika sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *antroponim, milliy identitet, lingvokulturologiya, onomastika, etnolingvistika, madaniy kod, semantik tahlil, globalizatsiya, ism motivatsiyasi, ijtimoiy-madaniy omillar*

KIRISH

Hozirgi globallashuv jarayonida milliy identitetni saqlash va uni turli lingvistik vositalar orqali ifodalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, antroponimlar — ya'ni shaxs nomlari — nafaqat kommunikativ birlik, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy ongini aks ettiruvchi muhim lingvokulturologik fenomen sifatida e'tirof etiladi. Har bir ism o'zida ma'lum bir ma'no, ramz va madaniy kodni mujassam etib, milliy dunyoqarashning ifodasi sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbek antroponimiyasida tarixiy shaxslar, diniy tushunchalar, adabiy obrazlar hamda milliy an'analar bilan bog'liq nomlash motivlari ustunlik qiladi. Biroq zamonaviy davrda global madaniyatning ta'siri ostida yangi ism shakllari

paydo bo'lib, bu jarayon milliylik va zamonaviylik o'rtasidagi o'zaro munosabatni yanada murakkablashtirmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi antroponimlar orqali milliy identitet va madaniyat ifodasining lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning zamonaviy ijtimoiy-madaniy jarayonlardagi o'rnini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Antroponimlar va ularning milliy identitetni ifodalashdagi o'rne masalasi o'zbek tilshunosligida yetarlicha o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, onomastika sohasida olib borilgan tadqiqotlarda shaxs nomlarining semantik, etimologik hamda ijtimoiy-madaniy xususiyatlari keng tahlil qilingan. O'zbek olimlari tomonidan antroponimlarning xalq tarixi, urf-odatlar, diniy qarashlari va mentaliteti bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda yoritib berilgan.

Lingvokulturologik yondashuv asosida olib borilgan izlanishlarda esa antroponimlar milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismi, madaniy kod va ramziy tizim sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotchilar shaxs nomlari orqali jamiyatdagi qadriyatlar tizimi, estetik qarashlar va ijtimoiy ideallar ifodalanishini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, tarixiy shaxslar, diniy tushunchalar hamda adabiy manbalar asosida shakllangan ismlar milliy identitetni mustahkamlovchi omil sifatida baholanadi.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlarda globalizatsiya sharoitida antroponimlar tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar ham alohida e'tiborga olinmoqda. Xorijiy ismlarning kirib kelishi, yangi nomlash tendensiyalarining shakllanishi va ularning milliy an'analar bilan o'zaro ta'siri masalalari tahlil qilinib, bu jarayon ikki tomonlama – yangilanish va an'anaviylikni saqlash nuqtai nazaridan baholanmoqda.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda antroponimlar orqali milliy identitet va madaniyat ifodasini aniqlash maqsadida kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida empirik va nazariy metodlar uyg'un holda qo'llanildi.

Jumladan, amaliy tahlil uchun turli yosh va ijtimoiy qatlam vakillariga tegishli bo'lgan 100 ta shaxs ismi tanlab olinib, ular semantik va lingvokulturologik jihatdan tasniflandi. Ismlar diniy, tarixiy, milliy-an'anaviy hamda zamonaviy yo'nalishlarga ajratilib, ularning qo'llanish chastotasi statistik usulda tahlil qilindi.

Shuningdek, ism tanlash motivlarini aniqlash maqsadida ota-onalar o'rtasida qisqa so'rovнома va yarim strukturaviy intervyular o'tkazildi. Ushbu jarayonda respondentlarning ism tanlashdagi asosiy omillari – diniy e'tiqod, milliy qadriyatlar, oilaviy an'analar va zamonaviy tendensiyalar ta'siri aniqlashtirildi.

Tadqiqotda semantik tahlil metodi orqali ismlarning ichki ma'nosi va ramziy yuklamasi ochib berildi, taqqoslash metodi yordamida esa an'anaviy va zamonaviy

antroponimlar o'rtasidagi farqlar yoritildi. Olingan natijalar umumlashtirilib, antroponimlarning milliy identitetni shakllantirishdagi o'rne ilmiy asosda baholandi.

ASOSIY QISM

Tadqiqot jarayonida tahlil qilingan 100 ta antroponim asosida shaxs ismlarining milliy identitetni ifodalashdagi o'rne kompleks tarzda o'rganildi. Natijalarga ko'ra, antroponimlar semantik jihatdan diniy, tarixiy, milliy-an'anaviy hamda zamonaviy-global guruhlariga ajratildi va har bir guruhning o'ziga xos lingvokulturologik xususiyatlari aniqlandi.

Birinchidan, ismlarning ma'nosi orqali milliy identitet ifodalanishi kuzatildi. Jumladan, "Temur" ismi kuch, qudrat va davlatlilik ramzi sifatida talqin qilinib, tarixiy xotirani aks ettiradi. "Bobur" ismi jasorat va shijoat bilan bog'liq bo'lsa, "Madina", "Muhammad", "Oisha" kabi ismlar diniy qadriyatlar va e'tiqod bilan bevosita aloqador ekanligi bilan ajralib turadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bunday ismlar respondentlar tomonidan yuqori ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ega birliklar sifatida baholanadi.

Ikkinchidan, antroponimlarda milliy qadriyatlarning aks etishi yaqqol namoyon bo'ladi. Xususan, "Otabek", "Kumush" kabi ismlar o'zbek adabiy merosi ta'sirida shakllangan bo'lib, ular orqali milliy estetik qarashlar va oilaviy qadriyatlar ifodalanadi. Shuningdek, "Gulchehra", "Dilnoza", "Nigora" kabi ismlar go'zallik, nafislik va mehr-muhabbat tushunchalarini anglatuvchi semantik yuklama bilan ajralib turadi. Bu esa antroponimlarning madaniy kod sifatidagi funksiyasini tasdiqlaydi.

Uchinchidan, zamonaviy ism tanlash tendensiyalarida globalizatsiya ta'siri sezilarli darajada kuzatiladi. Tahlil natijalariga ko'ra, "Samir", "Amir", "Sofia", "Aliya" kabi ismlar ham respondentlar orasida ma'lum darajada qo'llanilmoqda. Biroq bu jarayonda milliylik to'liq yo'qolmay, aksincha, zamonaviy va an'anaviy unsurlar uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Bu holat milliy identitetning moslashuvchan xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, hududiy farqlar ham antroponimlar tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, qishloq hududlarida "Muhammad", "Abdulloh", "Otabek" kabi an'anaviy va diniy ismlar yuqori chastotaga ega bo'lsa, shahar muhitida "Sofia", "Amir", "Samira" kabi zamonaviy va global xarakterdagi ismlar nisbatan ko'proq uchraydi. Bu esa ijtimoiy-madaniy muhitning ism tanlash jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Jadval 1. Antroponimlarning semantik guruhlar bo'yicha taqsimoti

Kategoriya	Ismlar misoli	Soni (n=100)	Ulushi (%)
Diniy	Muhammad, Abdulloh, Oisha, Madina	35	35%
Tarixiy	Temur, Bobur, Ulug'bek	20	20%
Milliy-an'anaviy	Otabek, Kumush, Dilnoza, Gulchehra	25	25%
Zamonaviy/global	Samir, Amir, Sofia, Aliya	20	20%
Jami	—	100	100%

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, diniy mazmunga ega antroponimlar eng yuqori ulushni (35%) tashkil etadi. Bu holat jamiyatda diniy qadriyatlar va ma'naviy omillarning ustuvorligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, milliy-an'anaviy ismlar (25%) ham muhim o'rin egallab, xalqning estetik qarashlari va madaniy merosining davomiyligini ta'minlaydi.

Tarixiy ismlar (20%) orqali milliy o'zlik va tarixiy xotira ifodalansa, zamonaviy-global ismlar (20%) esa globallashtirish jarayonining antroponimlar tizimiga ta'sirini aks ettiradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ism tanlash jarayonida an'anaviylik va zamonaviylik o'rtasida muayyan muvozanat mavjud.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari antroponimlarning milliy identitet va madaniyatni ifodalashdagi muhim lingvokulturologik vosita ekanligini tasdiqladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, shaxs ismlari orqali jamiyatning tarixiy xotirasi, diniy e'tiqodi, estetik qarashlari hamda ijtimoiy qadriyatlari mujassam holda aks etadi. Ayniqsa, diniy va milliy-an'anaviy antroponimlarning yuqori chastotaga ega ekanligi milliy o'zlikning barqarorligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, zamonaviy-global ismlarning kirib kelishi antroponimlar tizimining dinamik rivojlanayotganligini bildiradi. Biroq ushbu jarayonda milliylik to'liq yo'qolmay, balki zamonaviy tendensiyalar bilan uyg'unlashgan holda saqlanib qolayotgani aniqlandi. Bu esa milliy identitetning moslashuvchan va barqaror xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

O'tkazilgan amaliy tadqiqotlar ism tanlash jarayonida ma'no, diniy omil va ijobiy semantikaning ustuvorligini tasdiqladi. Natijada antroponimlar shunchaki nominativ birlik emas, balki jamiyatning madaniy kodi va ijtimoiy ongini ifodalovchi muhim fenomen ekanligi ilmiy asoslandi.

Taklif va tavsiyalar

1. Antroponimlarni o'rganishda lingvokulturologik va sotsiolingvistik yondashuvlarni kengaytirish maqsadga muvofiq.
2. Zamonaviy ism tanlash jarayonida milliy va tarixiy qadriyatlarni saqlashga alohida e'tibor qaratish lozim.
3. Ta'lim tizimida onomastika va antroponimiya masalalarini chuqurroq o'rganishga oid maxsus kurslar joriy etish tavsiya etiladi.
4. Ism tanlash madaniyatini rivojlantirish maqsadida ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy platformalarda targ'ibot ishlarini kuchaytirish zarur.
5. Hududiy va ijtimoiy omillar asosida antroponimlar tizimini yanada kengroq empirik tadqiq etish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahmatullayev Sh. **O'zbek tilining izohli lug'ati.** – Toshkent: Fan, 2006.
2. Begmatov E. **O'zbek ismlari ma'nosi.** – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
3. Doniyorov X. **O'zbek onomastikasi asoslari.** – Toshkent: Fan, 2012.
4. Mahmudov N. **Til va madaniyat.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
5. Safarov Sh. **Lingvokulturologiya asoslari.** – Toshkent: Akademnashr, 2013.
6. Superanskaya A.V. **Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo.** – Moskva: Nauka, 1973.
7. Alford R. **Naming and Identity: A Cross-Cultural Study of Personal Naming Practices.** – New Haven: Yale University Press, 1988.
8. Crystal D. **Language and Culture.** – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
9. Fishman J. **Language and Ethnicity.** – Oxford: Oxford University Press, 1999.
10. O'zbek tilshunosligi masalalari bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2020.